

Pożegnanie uczonego i wychowawcy młodzieży

Wystąpienie Profesora Wacława Uruszczaka, kierownika Katedry Historii Prawa Polskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego na uroczystości pogrzebowej Profesora Stanisława Płazy 13 lutego 2006 r. na cmentarzu Batowickim w Krakowie

W imieniu Kolegów i Przyjaciół, pracowników katedr historycznoprawnych, a w szczególności Katedry Historii Prawa Polskiego, pragnę pożegnać dzisiaj naszego drogiego Przyjaciela, Kolegę i Mistrza, profesora Stanisława Płazę. Na usta cisną się słowa żalu, do oczu napływają łzy. Odszedł od nas wybitny uczonego, znakomity pedagog, dobry człowiek.

Profesor Płaza przyszedł na świat 8 listopada 1927 r. na kresach dawnej Polski – w Jarosławicach k. Zborowa (woj. tarnopolskie) w rodzinie chłopskiej. Dodam, że było to w Polsce w województwie tarnopolskim, a nie – jak to wynika z dokumentów zgromadzonych w jego teczce personalnej – w ZSRR. Jak miliony innych Polaków przeżył wraz ze swoimi bliskimi deportację na Syberię. Przebywał i pracował w Krasnouralsku, potem w obwodzie swierdłowskim w kolchozach Hajduki i Sarafanowo. W 1945 r. powrócił do Polski. Wyzuta ze swojej ojcowizny rodzina poszukiwała przez kilka lat miejsca osiedlenia. Dlatego naukę gimnazjalną przyszły profesor pobierał kolejno w Białej, Rzeszowie, Ostródzie, Legnicy, wreszcie w Krakowie. Tutaj też w 1949 r. Stanisław Płaza złożył w Liceum im. Króla Jana Sobieskiego egzamin dojrzałości.

Wszechstronnie uzdolniony zarówno w humanistyce, jak w naukach ścisłych, wybrał bezpośrednio po maturze studia matematyczne w krakowskiej Alma Mater. Od następnego roku przeszedł na studia prawa, które ukończył w 1954 r., uzyskując tytuł magistra.

Z Katedrą Historii Prawa Polskiego prof. Płaza związany był przez ponad 50 lat, najpierw jako słuchacz seminarium Adama Vetulaniego. Następnie, dzięki rekomendacji swego naukowego Mistrza, został w niej zatrudniony 1 lipca 1957 r. na stanowisku asystenta z zaliczeniem stażu pracy w Archiwum Państwowym, gdzie pracował wcześniej od 1954 r. W katedrze tej przeszedł wszystkie szczeble kariery uniwersyteckiej od asystenta do profesora zwyczajnego. Od roku 1981 do 1998 pełnił funkcję kierownika

Katedry, kontynuując dzieło wielkich poprzedników: Michała Bobrzyńskiego, Franciszka Piekosińskiego, Stanisława Kutrzeby, Adama Vetulaniego i swojego kolegi Stanisława Grodzkiego. Pod kierownictwem prof. Płazy krakowska historia prawa, w szczególności historia prawa polskiego, zachowywała niezmiennie wielką renomę i rangę, jako czołowa placówka naukowa, prowadząca zajęcia o fundamentalnym znaczeniu dla prawniczego wykształcenia.

Twórczość naukowa prof. Płazy jest wielowątkowa. Rozpoczął ją zrazu od prac nad prawem chłopskim w dawnej Polsce. Obiektem tych badań były księgi sądowe wiejskie opracowywane przez zespół Adama Vetulaniego i wydawane w serii „Starodawnych Prawa Polskiego Pomników” Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk. Współdziałając przy edycji ksiąg sądowych wiejskich, dostarczających oryginalnego materiału źródłowego, Stanisław Płaza przygotował swój doktorat nt. *Sądy wójtowskie we wsiach Sądeczyzny od XVI do XVIII wieku*, obroniony 17 lutego 1964 r. Jednocześnie opracował do druku *Księgę sądową Iwkowej 1581–1809*, wydaną przez Ossolineum w 1989 r. Prace te odsłaniały prawdziwy obraz stosunków wiejskich w dawnej Polsce, który zdecydowanie odbiegał od obowiązującego wówczas w marksistowskiej historiografii schematu stosunków feudalnych. Dawna wieś małopolska była samorządna, a chłop, choć poddany władzy swoich dziedziców, posiadał znaczny zakres praw i wolności.

Ten nurt prostowania obiegowych sądów historycznych, ukazywanie prawdziwego w świetle źródeł obrazu rzeczy, prof. Płaza kontynuował w dalszych swoich pracach, których obiektem stały się instytucje ustrojowe Polski XVI i XVII w., a więc czasów jej największej świetności. Znakomita była z pewnością jego praca habilitacyjna pt. *Próby reform ustrojowych w czasie pierwszego bezkrólewia (1572–1574)* (Kraków 1969). Potem powstały dalsze, a zwłaszcza dwie monografie *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632)* (Warszawa–Kraków 1984) oraz *Sejmiki i zjazdy szlacheckie województwa sieradzkiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632), cz. 1* (Kraków 1987). Prace te zyskały Profesorowi wielkie uznanie nauki. Oparte na bogatym materiale źródłowym, budzą podziw w swej warstwie konstrukcyjnej i syntetyzującej. To prof. Płaza wprowadził do historiografii polskiej tezę o I Rzeczypospolitej jako monarchii konstytucyjnej co najmniej od roku 1573, czyli od pierwszej wolnej elekcji, kiedy uchwalono ustawę zasadniczą „Artykuły henrykowskie”. W pracach o sejmikach postawił śmiałą tezę o dawnej Rzeczypospolitej jako federacji województw, gdzie suwerenną władzą były właśnie sejmiki. W ocenie ustroju Polski przedrozbiorowej reprezentował optymistyczny punkt widzenia, dostrzegając w jego formach instytucjonalnych i prawie publicznym pierwowzory współczesnego modelu demokratycznego państwa prawa.

Profesor Płaza był wielkim propagatorem badań porównawczych w dziedzinie historii prawa. To on zaprojektował nową edycję uniwersyteckiej „Korony” w postaci przedmiotu „historia prawa w Polsce na tle porównawczym”. Dla niej przygotował swoje dzieło życia – czterotomową *Historię prawa w Polsce na tle porównawczym*, będącą w istocie *sui generis* systemem wiedzy o przeszłości prawa sądowego. W dziele tym, za które wyróżniono go Laurem Jagiellońskim, ukazana została przeszłość prawa sądowego Polski w zestawieniu z prawem innych państw Europy i świata. Czytane wnikliwie, dowodzi ono paralelnego rozwoju polskiego prawa w rytmie analogicznym

do tego, jaki występował w czołowych państwach Europy. Dzieło to daje odpór poglądom neglizującym dorobek przeszłości Polski w dziedzinie prawa, pozwala docenić osiągnięcia polskiej kultury prawnej i nauki prawa.

Profesor Płaza był znakomitym archiwoznawcą i bibliografem. Kontynuował tradycyjny nurt krakowskiej historii prawa w tej dziedzinie, który w przeszłości reprezentowali Michał Bobrzyński, Stanisław Estreicher i Stanisław Kutrzeba. Spod pióra zmarłego Profesora wyszły w szczególności trzy obszerne podręczniki archiwoznawcze i bibliograficzne do badań nad dziejami wsi w dawnej Polsce: 1) *Źródła drukowane do dziejów wsi w dawnej Polsce. Studium bibliograficzno-źródłoznawcze* (Kraków 1974); 2) *Źródła rękopiśmienne do dziejów wsi w Polsce feudalnej. Studium archiwoznawcze* (Warszawa–Łódź 1976); 3) *Warsztat naukowy historyka wsi Polski feudalnej* (Warszawa 1980). Te obszerne opracowania zawierają systematyczny i wszechstronny przegląd zarówno stanu wydawnictw źródłowych, jak archiwaliów państwowych i kościelnych, wreszcie rozwoju badań historiograficznych w zakresie jak najszerszej pojętej tematyki wiejskiej. Krytyka naukowa zwróciła uwagę na dużą przydatność tych opracowań dla badań historiograficznych, nie tylko nad dziejami wsi.

Nie sposób w tym wystąpieniu przedstawiać całość osiągnięć nieodżałowanego Profesora, na które składały się wszystkie typowe formy naukowej twórczości historyka prawa, jak monografie, wydawnictwa źródłowe, rozprawy, artykuły, biogramy, recenzje. Przez długie lata, a nawet śmiem twierdzić przez długie dziesiątki lat, będą one obecne w naukowym obiegu i cytowane przez przyszłe generacje historyków prawa, historyków i prawników.

Wielkie zasługi położył także prof. Płaza na polu dydaktycznym i organizacyjnym na UJ.

Prowadził niezliczone ćwiczenia, seminaria, wykłady, konwersatoria, organizował i przeprowadzał egzaminy. Pracując przez 50 lat na UJ, był nauczycielem i wychowawcą niemal całej armii młodych adeptów prawa, dla których był wymagającym, ale sprawiedliwym pedagogiem. W mojej pamięci oraz w pamięci moich młodszych kolegów z Katedry Historii Prawa Polskiego prof. Stanisław pozostanie jako człowiek wielkiej wiedzy, życzliwości i dobroci. Spotykaliśmy się często, a zwłaszcza regularnie na cotygodniowym zebraniu Katedry, zawsze we wtorki. Był na nich obecny jeszcze w początkach października tego roku, a więc praktycznie do końca swoich dni. Wszyscy korzystaliśmy bardzo wiele z jego wiedzy naukowej i doświadczenia życiowego, tym bardziej że był człowiekiem niezwykle otwartym, gotowym zawsze do dzielenia się posiadaną wiedzą. Doświadczali tego zwłaszcza jego magistranci i doktoranci, którym zawsze służył bezcenną życzliwą pomocą przy wszelkich naukowych kwerendach. Posiadał przeogromną wiedzę archiwoznawczą i bibliograficzną. Jeśli czegoś nie znał na pamięć, sięgał do swojej wielkiej kartoteki źródłowej zgromadzonej w jego uniwersyteckim gabinecie.

Na Uniwersytecie, na Wydziale Prawa pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji. Z pewnością do takich należała funkcja rzecznika dyscyplinarnego oraz organizatora Wydziałowej Biblioteki Prawniczej, jakie pełnił w latach 80. ubiegłego wieku. Był czynny w licznych komisjach wydziałowych i rektorskich. Funkcji dziekańskich nie pełnił. W czasach PRL odmówił bowiem przyjęcia nominacji na prodziekana Wydziału Prawa, którą oferował mu ówczesny rektor UJ Mieczysław Karaś.

Do końca życia zachował optymizm i życzliwość dla ludzi. Nie pamiętam, aby kiedykolwiek się na coś lub kogoś wyraźnie skarżył. Nigdy też źle nie mówił nawet o swoim pobycie na Syberii. Pracę na Uniwersytecie traktował zawsze jako służbę pełnioną zgodnie z przysięgą doktorską nie dla zysku, gdyż majątku z pewnością żadnego się nie dorobił, czy próżnej sławy, lecz dla propagowania prawdy.

Za to wszystko, czego dokonał, składam mu w imieniu moim własnym oraz wszystkich współpracowników z Katedry Historii Prawa Polskiego oraz pozostałych katedr historycznoprawnych serdeczne i szczere podziękowanie.

Żegnaj Dostojny i Drogi Profesorze, nasz Przyjacielu i Mistrzu. Odpoczywaj w pokoju!

**Parting with the scholar and tutor to the students
The speech delivered on occasion of memorial service dedicated to Professor
Stanisław Płaza**

Summary

On the 13th of February 2006 there took place in Cracow the ceremony of burying Professor Stanisław Płaza, an outstanding historian of Polish law, professor of the Jagiellonian University, responsible for educating many generations of lawyers. Professor Płaza was born on the 8th of November 1927 in the peasant family in Jarosławice, in the eastern marches. Upon the outbreak of World War II he and his family were deported to Siberia by the Soviet authorities. He returned to Poland in 1945 and in 1949 he passed his high school finals in the Jan Sobieski Memorial Secondary School in Cracow. In 1954 he graduated from the Law Faculty of the Jagiellonian University. Later, for some time he was employed in the State Archive, which was a significant experience in his career. Since 1957 he was permanently bound with the University. Among his rich scholarly achievements there is detectable the research concerned with the peasant law. In this area he published valuable court record books. He laid a considerable emphasis on the research relating to the constitutional system of the 16th and 17th century Poland. He investigated *inter alia* the legal issues of *interregna* and nobiliary Sejmiks. Since he was a determined advocate of comparative research he compiled a multivolumed synthesis of Polish legal history as set against the background of European developments. He was famous for his research of source-book and bibliography type. He did his teaching with enormous energy and sympathy. He supervised a considerable number of LLM and LLD alumni. He was professionally active until the end of his days. He will stay in our hearts as an individual distinguished by his enormous knowledge, great heart, kindness and sympathy.